

The Relationship of Mythical Thought in the Theoretical Context with Religion and Psychology

Fatma SAĞLAM DEMİRKAN*

Abstract

A person tries to have an idea about what is going on in the universe by turning to the universe with a sense of wonder and amazement since its existence. The collection and interpretation of data about the universe is done to overcome fear and tension caused by uncertainty. Man wants to have the knowledge to dominate the universe. This request; it drags man to breakthrough and search. The search for meaning that has not ended since the archaic man; it gives new meaning to human life by evolving in different directions in the historical process.

The search for meaning begins with a sense of curiosity and amazement in the psychological field and turns into meanings by synthesizing religion, cultural values and historical experiences. In the process of searching, while trying to eliminate the feeling of amazement, one tries to find the reason for its existence. This process is an impulse and a force that pushes people into action, as well as activating a person's cognitive activities. As a result of the use of cognitive activities, interests and needs transform into behavior and the was gained identity. When cognitive activities are gathered in a common theme, social identity emerges. Today's conditions and historical experiences have an important role in social identity acquisition. Mythic thought has a place in both individual identity and in social identity. The most concrete indicators of mythic thought; It is the relaxation of the individual while listening to a fairy tale or watching a science fiction movie, the thirteen number is considered sinister and not to be used, and the evil eye bead is worn to protect from the evil eye. In this study mythical thought; will be analyzed in terms of relational aspect by considering in the context of religion and psychology.

Keywords: Mythology, Religion, Psychology, Mythic Thought, Mythical Products.

Kuramsal Bağlamda Mitik Düşüncenin Din ve Psikoloji ile İlişkisi

Fatma SAĞLAM DEMİRKAN

Öz

İnsan, varoluşundan bu yana merak ve hayret duygusuyla evrene yönelerek evrende olup bitenler hakkında fikir sahibi olmaya çalışır. Bu durum gerek salt gözlemle gerekse deneyler aracılığıyla gerçekleşir. Evren hakkında verilerin toplanılması ve yargılarda bulunulması belirsizliğin getirdiği

* Assist. Professor, University of Kafkas Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religion Sciences, Branch of Psychology of Religion, Kars, Turkey.

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

saglam.fatma@gmail.com

ORCID 0000-0001-7085-9919

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 04 May / Mayıs 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 04 July / Haziran 2020

Published / Yayın Tarihi: 08 July / Temmuz 2020

Volume / Cilt: 7; **Issue / Sayı:** 14; **Pages / Sayfa:** 359-378.

Suggested ISNAD Citation: Fatma Sağlam Demirkan, "Kuramsal Bağlamda Mitik Düşüncenin Din ve Psikoloji ile İlişkisi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/14 (Temmuz-July 2020), 359-378.

www.dergipark.org.tr

korku ve gerginliği aşma çabasıdır. Böylece insan evren hakkında bilgilere sahip olarak evrene hâkim olmayı amaçlar. Bu istek insanı atılma ve arayışa sürükler. Arayış süreci, insanın var olana ait anlamları gün yüzüne çıkarma çabasıdır. Arkaik insandan bu yana bitmeyen anlam arayışı, tarihsel süreç içerisinde farklı yönlerle evrilerek insan yaşamına yeni anlamlar kazandırır.

Anlam arayışı psikolojik minvalde merak ve hayret duygusuyla başlar ve din, kültürel değerler ve tarihsel deneyimlerle sentezlenerek anlamlara dönüşür. Arayış sürecinde insan, bir yandan hayret duygusunu gidermeye çalışırken bir yandan da varolma nedenini bulmaya çalışır. Bu süreç, insanı eyleme iten bir itki, bir güç olduğu gibi insanın bilişsel etkinliklerini aktifleştiren de bir nedendir. Bilişsel etkinliklerin kullanılmasıyla ilgi ve ihtiyaçlar davranışa dönüşerek kimlik kazanımı gerçekleşir. Bilişsel etkinliklerin ortak temada toplanmasıyla sosyal kimlik ortaya çıkar. Sosyal kimlik kazanımında, bugünün şartları ve tarihsel deneyimler önemli bir role sahiptir. Gerek bireysel kimlik gerekse sosyal kimliğin mahiyetinde mitik düşünce kendine bir yer edinir. Masal dinlerken ya da bilim kurgu filmi izlerken bireyin rahatlaması, on üç sayısının uğursuz kabul edilip o sayının kullanılmaması, nazardan korunmak için nazar boncuğu takılması mitik düşüncenin en somut göstergelerindedir. Bu çalışmada mitik düşünce; din ve psikoloji bağlamında ele alınarak ilişkisel yönüyle tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Din, Psikoloji, Mitik Düşünce, Mitik Ürünler.

GİRİŞ

İnsan doğası gereği bilmek ister.¹ Bu istek aslında onun bilişsel bir yetiye sahip olduğunu gösterir. Bilişsel yetiyi aktive eden şeylerden biri de merak duygusudur. Bu duygu, insanın var olan şeylere yönelik farkındalık kazanmasını sağladığı gibi bilimsel etkinliklerin gerçekleşmesine de temel oluşturur. Merak duygusunun etkisiyle bilme isteğini gerçekleştirmek isteyen insan arayış içerisine girer. Evrenin nasıl var olduğu, doğa olaylarının nasıl gerçekleştiği ve bu olayların ilk nedeninin ne olduğu onun için bir merak konusudur. İnsan bir taraftan evrenin mahiyetine ulaşmaya çalışırken diğer bir taraftan da kendi var olma gayesine yönelir.² İnsanın varoluş gayesini bulma isteği aslında 'hayatın anlamı'nı oluşturma isteğinden başka bir şey değildir. İlk insandan bu yana insan kendini gerçekleştirmek amacıyla doğaya yönelir ve doğada olup bitenler hakkında yargıda bulunmaya, hüküm vermeye çalışır.

Arkaik toplumlarda doğa olayları, modern bilimsel yöntemlerle incelenip açıklanması mümkün olmadığından ötürü doğa insan için gizemlidir ve bu sebeple hayret durumu oluşturur. Arkaik toplumlarda doğanın devingen yapısını anlamaya çalışan insan salt deneyim ve tecrübeden gelen duyularını mistik düşünceyle anlamlandırmıştır. Yağmurun oluşumunu deneyimleyecek ya da ölçümleyecek yeterli düzeyde ne araç ve gerece ne de yeterli düzeyde bir bilgi birikimine sahiptir. İşte bu sebeptendir ki arkaik insanlar tarafından doğada gerçekleşen olaylara olağanüstü güçler atfedilerek kutsallık kazandırılır.³ Yağmurun bir Tanrısı olduğu gibi okyanusun, fırtınanın, 'aşk'ın vb. birçok şeyin Tanrısı olduğuna inanılır. Doğa olaylarının sebebi kendindedir; onları varlığa getiren bir doğaüstü güç ya da bir Yüce varlık değil, aksine birden fazla doğaüstü veya kutsal varlıktır. Buradan hareketle mitik düşünmenin, gözleme dayanan basit akıl yürütme yöntemleri ve hayal gücüyle var olanlar hakkında yargıda bulunan bir düşünme tipi olduğu söylenebilir.⁴ Mitik düşünmeyle ortaya çıkan mitik ürünler mitik düşünceyi temsil eder.

¹ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefesi 3*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. 2007), 242.

² Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak, (İstanbul: Okyanus, 2009), 113.

³ Karen Armstrong K., *Mitlerin Kısa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, (İstanbul: Merkez Kitapçılık, 2006), 10.

⁴ Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, 8.

Mitik düşünce zaman zaman dinden beslenmesi nedeniyle mitik ürünler de dini nüveleri içinde barındırır.

Mitik düşünceye dinî değer ve normlar yanında tarihsel deneyimler, kültürel değerler ve toplumsal ilgi ve ihtiyaçlar da kaynaklık eder. Destanlardaki ve efsanelerdeki karakterler aslında ait olduğu toplumun mitik düşüncesini ürünüdür. Tarihsel kahramanlar toplumu korumak ve yüceltmekle yükümlüdür ve bu sebeple kazandığı her zafer onu yüceltir. Masallarda da benzer durumlar söz konusudur. Her masal kahramanı en iyi ve güzel değerlere sahiptir. Bu sebeple ondan daha iyisi ve güzeli olması pek mümkün değildir. Mitik düşünce karakterlerinin olağanüstü güç ve yeteneklere sahip olması aslında insanın ideal bir insan karakterine ulaşma isteğinden ileri geldiği düşünülebilir. Peri masallarındaki kızın endüstri ürününe dönüşmesi ve bu ürünlerin talep görmesi buna örnek verilebilir. Mitik ürünün talep görmesi onun psikolojik olarak ihtiyaç hissedilmesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir.

Ontolojik imkânlar dâhilinde var olması mümkün olmayan, hayali olarak var olan olağanüstü varlıklar mitik ürünlerde yer alır. Bir mitik düşünce ürünü olan peri kızının da olumsuzluk evreninde varlığa gelmesi mümkün olmaması sebebiyle onun olağanüstü varlık olmasını zorunlu kılar. İnsan, sıra dışı ya da olağanüstü bir varlık olma isteği doğrultusunda yani kendini diğerlerinden farklı kılacak bir yönünün olması için eylemde bulunur. Bu her bireyde farklı şekillerde ortaya çıkar. Kimi farklı fikirler üreterek, kimi farklı giyim kuşama sahip olarak kimi de farklı davranışlar sergileyerek kendini farklı kılmaya çalışır. Bunun da doğuştan gelen bir istek ya da bir dürtü olduğu düşünülebilir.

1. Mitik Düşünce

Yaratılan ve her an oluş içerisinde olan bir varlık olarak insan, istemleri ve istenci doğrultusunda hayatı anlamlandırma serüveni içerisinde. Bu serüveni arkaik dönem kadar dayandırmak mümkündür.⁵ Arkaik dönemde kullanılan alet ve araçlar insanın yaşamını nasıl anlamlandırdığını anlamamıza yardımcı olur. Günümüzde kullanılan araçlara sahip olmayan arkaik insanı doğayı nedensellik ilişkisi çerçevesinde anlama ve açıklamada yetersiz kalmıştı. Günümüzdeki kullanılan araçlar günler öncesinde yaşanacak doğal afetleri bildirmede yetkin iken arkaik dönem böylesi bir durum söz konusu değildi. Afetin olacağından haberdar olmaması ve beklenmedik bir şekilde afetle karşı karşıya gelmesi onda hayret ve korku duygusunun gelişmesine neden olmuştur. Bu hayret/merak duygusu ve korku, arkaik insanı doğaya yöneltmiştir. Doğaya yönelerek doğa hakkında bilgi sahibi olan bu insan, hayret duygusunu tatmin etmiş ve korkusunu yenmiştir. Doğa hakkında yargıda bulunan arkaik insan bunu mitik düşünce gücüyle gerçekleştirmiştir. Mitik düşünce: Tanrıların, evrenin ve insanın yaratılışı sembolik öyküler şeklinde biçimlendiren bir düşünme biçimidir.⁶ Tanımdan hareketle mitik düşüncenin, Tanrı-evren, evren-insan ve insan-insan ilişkisi konu edildiği söylenebilir.

Tanrı, evren ve insanın var oluşunu ilişki olarak alması mitik düşünceyi kutsal olana yönlendirir. Hâkimiyet kurulamayan doğa olayları ve varlıkları zamanla kutsallık değerini kazanmıştır. Yaşamın devamlılığında güneşin ışık kaynağı olması, yağmurun tüm canlılar için su kaynağı olması güneşin, yağmurun kutsallaştırılması-

⁵ Mehmet Akgül, "Mit, Din ve Toplum İlişkisi", *Mitoloji ve Din*, ed. Remzi Duran, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2012), 21.

⁶ Gülüşan Göcen, *Psikoloji, Mitoloji ve Din*, (İstanbul: Kaknüs, 2018), 18-32.

na neden olmuştur. Güneş ve yağmur gibi birçok doğa varlığı ve olayı, gerek üzerinde hâkimiyet sağlanmaması gerekse insan yaşamının devamlığında öneme sahip olması gerekçesiyle kutsal niteliğe haiz olmuştur.

Yaradılış öyküsü ilk insandan bu yana mitin ve dinin konusu olmuştur. Bu sebeple mitik düşünce ne geçmişe ne de şimdیه aittir; o zamansızdır. Her dönem insanoğlu yaşamında; bilge yerine bilgeliği, kaos yerine düzeni, inançsızlık yerine manevi teselliği, karışıklıktan ziyade anlamı ortaya çıkarmaya çalışır. Modern dönemde mitik düşüncenin yerini akıl ve bilim almıştır.⁷

Mitik düşünce; fizyolojik ve psikolojik gereksinimler, sosyal yapı, kültürel değerler, tarihsel deneyimler ve dini inanç ekseninde anlam kazanarak insan yaşamını zenginleştirir.⁸ Evrendeki her türlü varlık, mitik düşüncenin konu malzemesi olabilir. Mitik düşünceye konu olan bu varlıklar, kazandıkları yeni anlamlarla fantastik mitik ürünlere dönüşürler. Örneğin Babil, Mısır gibi bazı medeniyetlerde güvercin, karga, baykuş ve hühdüd gibi kuşlar hareketleri, duruşları veya ötüş şekilleri nedeniyle uğursuz olarak kabul edilirken⁹ İslam öncesi Türk kültüründe devlet kuşu da olarak da bilinen hümâ kuşunun insana saadet ve ikbal getireceğine inanılırdı.¹⁰ Günümüzde Hristiyanların on üç sayısını uğursuz olarak anlamlandırması, on üçüncü havarinin Hz. İsa'ya ihanet etmesiyle ilişkilendirilir.¹¹ Hristiyan inancındaki türbeleri kutsallaştırma durumu İslam kültüründe benzer bir şekilde görülmektedir. Çocuğu olmayan birinin çocuğu olması, hasta olan kişinin sağlığına kavuşması veya sınava girecek kişinin sınavının iyi geçmesi için türbeye gidip türbeden bunları dilemesi veya hocalara gitmesi, mum yakması, bez bağlaması¹² mitik düşüncenin ürünüdür. İslam inancında isteklerin kabul olması için türbeye gidip orada dua edilmesine yönelik herhangi bir ayet ve hadis olmadığı; aksine bir şey istenilecekse Allah'tan istenilmesi gerektiğine yönelik ayet veya hadislerin olduğu görülür. "Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerin yanındadır."¹³ Benzer varlıklar hakkında farklı efsanevi yargıların geliştirilmesi toplumların tarihsel geçmişlerinin, dini inanç biçimlerinin ve kültürel yapılarının farklılığına dayandırılabilir. Benzer durumlar hakkında benzer efsanevi yargıların oluşturulması ise toplumların ortak fantezilere sahip olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Mitik düşünce aracıyla üretilen efsanevi varlık ve olaylar diğerlerine aktarılır. Aktarım esnasında bu olay ve varlıklar diğerlerinde hayret duygusu uyandırdığı gibi korku duygusunun gelişmesine de neden olabilir. Bilinmeyeni keşfetmek için atılım gerçekleştiren birey anlam arayışı içerisinde merakını gidermeye çalışır. Atılımı gerçekleştiremeyen birey ise belirsizliğin verdiği korku hissiyle ataletе sürüklenir. Atılımda bulunan birey evrene yönelik yeni anlamlar üreterek evrene hâkim olmayı amaçlar. Bu hedef

⁷ Matthew Sterenberg, "Coping with the Catastrophe: J.G. Ballard, the New Wave, and Mythic Science Fiction" *Mythic Thinking in Twentieth-Century*, (Britains: Palgrave Macmillan UK, 2013), 3-4.

⁸ Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş*, (Çorum: Karam Yay. 2005), 3-46; Ahmet Yaşar Ocak, "İslâm'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür: "İslâm Mitolojisi" Yahut İslâm İlahiyatının İhmal Edilmiş Önemli Bir Sorunsalı (Bir "mise-en-question" Denemesi)", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2009), 139.

⁹ İlyas Çelebi, "Uğursuzluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/51.

¹⁰ Cemal Kurnaz, "Hümâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/478.

¹¹ Kürşat Demirci, "Dinler Tarihi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/52-53.

¹² Ahmet Özel, "Adak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/337.

¹³ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Kur'an-ı Kerim: Bakara Suresi 153. Ayet" (Erişim Tarihi 01 Mart 2020).

doğrultusunda gerçekleştirilen her davranış bireyde psikolojik rahatlama sağladığı söylenebilir. Bu psikolojik rahatlamanın temelinde bireyin kendini güvende hissetmesinden ileri gelir. Özellikle stres yaratan yaşam olayları karşısında sığınılacak liman arayışı içinde olan bireyler güven hissini yakalamak amacıyla farklı yollara başvururlar. Psikolojik sıkıntı yaşayan bazı kişilerin hocaya giderek şifa araması, dileklerinin gerçekleşmesi veya yatırı ziyaret etmek için türbeye gitmesi bu duruma örnek verilebilir. Çınarbaş, bir çalışmasında türbe ve hoca ziyaretlerinin gerçekleştiren kişilerin düşünce dünyasında bu ziyaretleri yapmanın kendisine iyi geleceği düşüncesi var ise bu kişiler için bu ziyaretler onaylanabilir. Çünkü bu tarz sağaltım yöntemlerinin kişilere umut besleme yönüyle psikolojik destek sağladığı bilinmektedir. Batılı terapilerde bu tarz yöntemlerin yararlı olacağı düşüncesi bulunmaktadır.¹⁴ Yılmaz da yaptığı bir araştırmada türbeden ziyaretine giden bireylerin ziyaret sonrasında psikolojik rahatlama yaşadıklarını ifade ettiklerini belirtmiştir.¹⁵ Türbe ziyaretinin bireyin psikolojisi üzerinde olumlu etki gösterdiğine dair araştırma sonucu elde edilmiştir.

2. Mitik Düşünce Ürünleri

Mitoloji, eski Yunanca terimleri olan mitos (mýthos múthos) ile -loji kopulasından oluşmaktadır.. Mitos, "karşılığı olan¹⁶ ve anlatı, hikâye" anlamına gelmektedir. -loji ise "Bir bilim ya da disiplini tanımlayan bileşik sözcüklerde, konuyu veya araştırma alanını değil de, ortak olan unsuru, teoriyi ya da disiplini gösteren, teori, bilim ya da disiplin anlamına gelen müşterek terim"dir.¹⁷ Tanımlardan da anlaşılacağı üzere mitoloji, mitosun bilimi yani insan yaşamına anlam katan tarihsel ve kültürel geçmişi olan hikâye ve anlatıları konu edinen bir bilim dalıdır. Mitler, masallar, efsaneler, destanlar vd. mitolojinin araştırma konusu içerisinde yer almaktadır. *Mit değerler paradigmasında dünyayı algılama, şekillendirme, sembolleştirme, kısaca ifade etmek gerekirse hayatın ve olayların genelleştirilmiş modelidir.*¹⁸ Mit evreni anlama ve anlamlandırma modelidir. Mit, kutsal bir öyküyü, doğaüstü varlıkların eylemlerini ve bir gerçekliğin nasıl yaşam kazandığını anlatır. Buradan anlaşılacağı üzere mit, her zaman bir yaratılışın öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığı, nasıl var olmaya başladığı anlatılır. Eliade'e göre de mitler, kutsalın bir öyküsü olduğu gibi gerçekliğin de öyküsüdür.¹⁹ Mit evrende gerçekleşen olay ve durumlar üzerine bir öyküleme, var olanların bir betimlemesi olması bakımından hakikatin açığa vuruluş halidir. Buradan anlaşılacağı üzere mit, gerçekliğin derinliğine inerek varoluş merhalesini konu alması bakımından "yaratılış"ın öyküsü konumuna geçer. Yaratılış öyküsü koaston kozmoza geçişin öyküsüdür, bir düzenin öyküsüdür.²⁰

Mitteki öykünün, 'kesinlikle gerçek' olarak tanımlanması yaşanmış olaylar üzerine inşa edilmesinden, kutsal olarak tanımlanması ise doğaüstü varlıklar tarafından meydana getirildiğine inanılmasından ileri gelir. Bu öyküler mitsel zamanda geçen olayları tasvir

¹⁴ Deniz Canel Çınarbaş, "İslami ve İslam Öncesi İnançlar ve Psikoloji: Türkiye'de Yerel Sağaltım Yöntemleri Bağlamında Türbe ve Hoca Ziyaretleri", *Ayna Klinik Psikolojisi Dergisi*, 2/1 (2015), 35-36.

¹⁵ Emre Yılmaz, "Türbe Fenomeni Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma: Şeyh Edebalı Türbesi", *Edebalı İslamiyat Dergisi*, 1/2 (Kasım/2017), 41.

¹⁶ Ahmet Yaşar Ocak, "İslâm'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür: "İslâm Mitolojisi" Yahut İslâm İlahiyatının İhmal Edilmiş Önemli Bir Sorunsalı (Bir "mise-en-question" Denemesi)", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2009), 139.

¹⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma, 1999), 553.

¹⁸ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 3

¹⁹ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev: Sema Rifat, (İstanbul: Om Yayınevi, 2. Basım, 2001), 11

²⁰ Emir Kuşçu, *Mitoloji ve Varoluş*, (Ankara: Elis Yay., 2006), 10

etmeleri bakımından kutsal öyküyü konu edinir.²¹ Öykünün kutsal nitelik kazanması; dünyanın, insanın ve yaşamın doğaüstü bir kökenin ve öyküsünün bulunduğu; bu öykünün de anlamlı, değerli ve örnek gösterilecek nitelikte olduğunu ortaya koyar. Bunun da ötesinde şunları söyleyebiliriz: Modern bir insan; evrensel tarihin akışının merkezine kendini yerleştirir ve kendini bu tarihin bütününe öğrenmek zorunda hissetmez. Çünkü onun tarihe hâkim olma isteği ve arzusu yoktur. Ancak tarihini öğrenmede kendini zorunlu hisseden arkaik toplum insanı, mitsel öyküsünü tekrarlayarak tarihini yeniden yaşama arzusuyla tarihsel döngüsünü oluşturmaya çalışır. Kısacası onlar için geçmişi yaşamak 'yeniden var olmak' anlamı taşır.²²

Mit, her zaman için bir 'yaratılış', 'varolma' ve "yaşanmışlık" ile ilgilidir. Varlığın nasıl var olduğunu, nasıl yaşam kazandığını ve bireyin varoluşunu nasıl gerçekleştirdiğini kendine konu edinir. Varlığın varlığa gelişini doğaüstü gerçeklere dayandırırken bireyin varoluşunu gerçekleştirmesini ise ahlaki değerlerin sahiplenmesine ve gerçekleştirilmesine dayandırmaktadır. Bu sebeple ontolojik bakımdan kozmosun varoluşunu ele alırken teolojik bakımdan inancın neliği ve nasıllığı hakkında açıklamalar yapar. Etik açıdan ise ahlaki yapıyı oluşturan kuralları düzenleme gayreti içerisine girer. Kısaca ifade edecek olursa mitler; uygarlığın temel ögesi olması bakımından sürekli başvurulacak önemli kaynak ve ilkel inanç sisteminin ve pratik bilginin gerçek düzenleyicileri olduğu düşünülebilir.

İnsan miti bilmekle nesnelere "köken"ini de bilir. Bunun sonucu olarak da nesnelere egemen olmaya ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmaya çabalar. Bu girişim "dıştan" ve "soyut" bir bilgi değil de zorunlu olarak, sürekli "yaşanan" şey, bir bilgi kaynağıdır.²³ Öyküler, bilimsel bir merakı gidermeye yönelik bir açıklama değil ancak bir ilk gerçeği yeniden yaşatan bir anlatıdır. Derin bir dinsel gereksinimi, tinsel özlemleri, toplumsal türden baskı ve buyrukları, hatta birtakım pratik istekleri karşılar. Buradan anlaşılacağı üzere mitin kaynağında bilimsel bilgiden ziyaden gündelik, tecrübi bilgi yer almaktadır.

İnsan, miti yeniden anımsatılan ve yeniden gerçekleşme aşamasına getirilen olayların kutsal ve coşku verici gücünün etkisine girmek anlamında "yaşar". Bu yaşantı ise yeniden anlam bulmak adına gerçekleşir. "*Onlar, gerçek bir yeniden başlamanın ancak gerçek bir sonun ardından ortaya çıkabileceğini anlamışlardır. Modern insanlar arasında da, ön sırada yer alanlar yani sanatçılar, içinde insanın var olabileceği, seyre dalabileceği ve düş kurabileceği bir sanat evrenini yeniden yaratmak amacıyla kendi Dünya'larını gerçek anlamda yıkmaya girişmişlerdir.*"²⁴ Burada artık, değerini yitirmiş olan şeylerin yeniden canlandırılması değil; şeylerin tümüyle yeniden yaratılması ve eski değerler dünyasının tamamen yok edilmesi amaçlanır. Bu köktenci anlayışın ideolojik manada mümkün olabilir; ancak gerçekte olması mümkün değildir. Çünkü değerler geçmişin bir birikimidir, birikim olmadan değerler var olamaz. Bu sebeple sahip olunan değerlerde arkaik dönem nüvelerini görmek mümkündür.

²¹ Ocak, "İslâm'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür: "İslâm Mitolojisi" Yahut İslâm İlahiyatının İhmal Edilmiş Önemli Bir Sorunsalı (Bir "mise-en-question" Denemesi)", 139.

²² Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 1: Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007).

²³ Kuşçu, *Mitoloji ve Varoluş*, 11.

²⁴ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 95.

İlk insandan Rönesans'a kadar mikro kozmos ile makro kozmos arasında bağ kurmak adına mitlere uygun bir düşünce geliştirildi. İnsanın bunu yapma amacı, evreni keşfederek kutsal olana ulaşabilmektir. Rönesans ile birlikte akla aşırı önem verilme-ye başlanmış ve bunun sonucunda kutsalın tecrübesi anlamını yitirmeye başlamıştır.²⁵ Günümüz insanının mitsel yaşamdan koptuğunu söylemek mümkün değildir. Günümüzde mitsel düşünceye, mitik ürünlere rastlamak oldukça mümkündür. Bu mitik ürünlerin ortaya çıkmasına aracı olan önemli öğelerden biri teknolojidir. Örümcek adam, süperman vb. karakterler, bilim kurgu film ve romanları günümüz mitik düşüncenin en güzel örneklerindedir.²⁶ Aslında bu durum günümüz insanının mite karşı özlemine de göstermektedir. İnsan masal gibi mitik ürünleri dinlerken kafasının dinlendiğini, eğlendiğini fark eder. Çünkü geçmişi tekrar yaşamak onu psikolojik olarak rahatlatır. Masal insanı bu dünyadan koparır, aklın sınırlarının ötesine ulaştırır. İnsan bazen aklın sınırlarını aşarak aşkın olana ulaşmayı ve dünyanın esaretinden kurtulmayı amaçlar. Bu sebeple insanı ve yaşamı salt akılla anlamaya çalışmak veya onları salt akli sınırlara mahkûm etmek rasyonaliteye uygun değildir. Çünkü insan doğası gereği, duygusal ve sosya-kültürel bir varlıktır. Sosya-kültürel bir varlık olan insan anlam üretir. Ürettiği anlamaları anımsama ve aktarma yoluyla diğerlerine ulaştırır. Böylelikle kültürel değerlerini canlı tutarak tarihsel süreç içinde mit, masal, destan ve efsane gibi mitik ürünleri oluşturur.

*Masal; genellikle olağanüstü kişilere, olaylara, serüvenlere yer verilen ve ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa anlatılarak geçen hayal ürünü hikâyelere denir.*²⁷ Yaşanmış olayların aktarımı esnasında abartılı anlatımlar kullanılması sonrasında masallar anlam kazanır. Masalların nesilden nesile aktarılması ve her aktarımda farklı düşsel öğelerden yararlanılması içeriğin zenginleşmesini sağlar. Her anlatımda farklı düşsel unsurlardan yararlanılsa da bir yöre ve kültüre has özellikler taşıyan masallar bulunmamaktadır. Çok fazla kişi tarafından masallara anlam yüklenilmesi nedeniyle masallar anonim özelliğine sahip olur.²⁸

İnsanlar, yaşamlarında gerçekleştiremediği arzu ve istekleri, sahip olmak isteyip de sahip olamadığı nitelikleri akıl sınırlarını aşarak masalımsı anlatımlar yoluyla sahip olurlar.²⁹ Bu anlatımlarda karakterler; peri, cadı, dev, yedi başlı ejderha gibi olağanüstü güçlere sahip karakterlere dönüşerek insanların hayali yaşamlarını ifşa ederler. Masallar sadece gerçekleştirilememiş arzuların yaşam bulduğu anlatılar değildir. Bunun yanında iyi-kötü, güzel-çirkin, güçlü-güçsüz gibi değerlere sahip karakterler aracılığıyla dinleyenlere mesajlar verilir.

Masalımsı anlatımda düşsel öğelerin yer alması ve yaşanan olayların olağanüstü olaylara dönüşmesi mitik düşünmeyle gerçekleşir. Mitik düşünme yoluyla varlığa gelen masallar, mitolojinin kaplamında yer alır. Mitolojinin kaplamında yer alan öğeler arasında ilişkisel bağlamda benzerlikler ve farklılıklar vardır. Mit ve masal mitolojinin ögesi olması ve insanın yapıp etmeleri, devlet kurmaları, topluluklar, cemaat ve cemiyet oluşturmaları bakımından masal ile mit paydaşlardır. Mitlerdeki kahraman zamana aşkın olan Tanrı iken masallardaki kahramanlar ise tarih dışı zamanda varolan insan veya hayvanlardan oluşur.

²⁵ Armstrong K. *Mitlerin Kısa Tarihi*, 89

²⁶ Sterenberg, *Mythic Thinking in Twentieth-Century*. 98.

²⁷ Dilek Selek, *Çocuk Edebiyatı* (İstanbul Uzaktan Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi Ön Lisans Programı Ders Kitabı), s. 262.

²⁸ Selek, *Çocuk Edebiyatı*, 10; Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 90.

²⁹ Selek, *Çocuk Edebiyatı*, 101-104

Mitteki Tanrı'nın yerini masallarda devlet adamları devralması nedeniyle birbirlerinden ayrılırlar.³⁰

Mitlerde yer alan olaylar gerçekliği, masaldaki olaylar ise hayali olanı temsil eder. Mitteki olayların ardında gizemlilik, masallardakinde ise açıklık hâkimdir. Gizemlilik metafiziksel varlıkla, açıklık ise ontolojik varlıkla ilişkili olmasındandır. Bu sebeple mitler evrenin yaratılışını, masallar ise sosyal olayları konu edinir. Mitin konusunu oluşturan olay ve olgular genellikle erkekler dinleyebilirken kadın ve çocuklar bundan mahrum bırakılmıştır. Masallarda ise böyle bir durum söz konusu değildir, masallar herkese anlatılabilir niteliğe sahiptir.³¹ Mitte, ilk keşiflerin ve ilk nesnelere icat edildiği zaman, mitolojik bir zaman olarak ifade edilirken, masallarda belirli bir zamana tekabül eden bir zaman dilimi yoktur.³² Mitte, evrenin herhangi bir yerinde cereyan eden olay ve olgular, yerini masalda nerede cereyan ettiği belli olmayan olay olgulara bırakır. Mitte neden sonuç ilişkisi bağlamında açıklamalara yer verilirken masalda bu tarzda bir açıklamalara yer verilmemektedir. Masallar ahlaki boyutu ele almaları sebebiyle daha çok öğüt verici bir tarzdadır.³³

Mit kahramanı eylemlerinde evrende kolektif arzuyu gerçekleştirmeyi arzu ederken masal kahramanı kendisinin ve ailesinin arzu ve isteklerini gerçekleştirme peşindedir. Masal kahramanının kendisi ve ailesi özel öneme sahiptir. Mit kahramanı ilahi varlıklarla ilişki içinde olması nedeniyle önemli bir statüye sahip iken masalın kahramanı ise han ve padişah oğlu gibi sıradan bir insandır. Masallardaki kahramanlar bazen 'Aygır Hasan' ve 'Yüzyıl Uyuyan Prenses' masallarındaki gibi olağanüstü özelliklere sahip olabilir. Mitin içinde yer alan nesnelere, evrende bir gerçekliğe sahip iken masaldaki nesnelere herhangi bir gerçekliğe sahip olmayan sihirli eşya, yemek, at, kız vb. şeylerden oluşur. Aile yapısında, evlilik ve akrabalık ilişkisinde gerçekleşen değişimler mitlerde de değişikliklere neden olur. Evren bütüncül şekilde ele alındığı için bir yerdeki diğerine de tesir eder. Masallarda ise benzer bozulmalar toplumsal işlevini kaybeden olası vakaları anlatır. Hayat-ışık, ölüm-karanlık şeklinde olan gizemli mitolojik zıtlıklar masalda sosyal açıdan uygunsuzluk içerir. Masal anlatıcısı, dinleyicisini hayal âlemine çekmek için çoğu zaman tekerleme ile başlar, daha sonra düz bir anlatım biçimini kullanır. Olaylar öğrenilen zaman ile anlatılırken mitler ise görülen geçmiş zaman ile anlatılır.³⁴

Masallar işlevsel bakımdan psikolojik rahatlama sağlayan mitik düşünce ürünlerinden biridir. Çocuklar masallarda iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin, erdemli-erdemli, haklı-haksız ve adalet-zulüm gibi karşıt niteliklere sahip olan karakterlerle özdeşim kurarak hayal dünyalarında hikâyeye konuk olurlar.³⁵ Hikâyede yer alan kötü karakterlerle savaşarak bir kahraman olarak zafere kazanırlar. Böylelikle psikolojik olarak da rahatlama yaşarlar. Aynı zamanda iyi karakterle özdeşim kuran çocuklar olması gereken

³⁰ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 91

³¹ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 95.

³² Ahmet Çaycı, "Kavramlar ve Tanımlar" *Mitoloji ve Din*, Ed. Remzi Duran (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2012), 8.

³³ Selek, *Çocuk Edebiyatı*, 102.

³⁴ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 100-01

³⁵ Halit Karatay, "Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi" *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5/3 (Yaz/2007), 471-73.

üzerine fikir geliştirir. Masalların, kavram ve duygu gelişiminde oldukça etkili olduğuna ilişkin araştırma sonuçları elde edilmiştir.³⁶

Mitik düşünce ürünlerinden bir diğeri destanlardır. Destan, *tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir* olarak tanımlanmaktadır.³⁷ Destanlar kutsal niteliğe sahip varlıkları konu edinmesi yönüyle mitte, insanî ve hayvanî karakterleri konu edinmesi yönüyle de masalla benzerlik gösterir. Ancak karakterlerin kutsal nitelikleri ağır basması nedeniyle destanların masallardan ziyade mite daha yakın oluğu söylenebilir. Destan karakterinin kutsal niteliğinden ziyade folklorik özelliği daha ön plandadır.³⁸ Tarihsel niteliğe sahip olan destan karakterleri tarihsel süreç içerisinde kutsal nitelik kazanırlar. Tarihsel karakterin kutsal nitelik kazanmasıyla mitik düşünce ürünü olan destanlar ortaya çıkar. Destanlar folklorik ve kutsal niteliğe sahip olmaları nedeniyle birçok mitolojik motif ve karakteri içinde barındırırlar. Destan karakterlerine kutsiyet atfedilmesiyle destan karakterleri; eşi ve benzeri olmayan, tek biricik olan bir varlığa dönüşürler. Çünkü bazı destan karakterleri soylu ailelerden gelir ve Tanrı'yla ilişki içindedirler.³⁹ Destan kahramanı ile Tanrı arasındaki bağ kopartılmamış, böylece kahraman Tanrı himayesinde bulunan ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi kabul edilmiştir.⁴⁰ Destandaki kahraman toplumda varlığa gelen sosyal olayların kaynağında yer alır. Bu kişi mitolojideki Tanrılar gibi toplumda düzen sağlama peşindedir. Arkaik destanlarda kahramanlar mitlerde olduğu gibi olağanüstü güçlere sahip iken klasik destanlarda bu durum biraz farklılaşır.⁴¹ Destan kahramanlarının yaşadıkları bazı olayların kulaktan kulağa aktarılması ve zaman zaman aktarım esnasında düşsel öğelerden yararlanılmasıyla destanlar mahiyet kazanır.⁴² Bu olaylar her ne kadar farklı mahiyet kazansa da mitte olduğu gibi destanlarda da anlatılanlar gerçek yaşanmış olarak kabul edilir.

Mitolojide her şey kozmos-kaos, iyi-kötü, ışık-karanlık, güzel-çirkin şeklinde kutsal nitelik taşıırken destanda tarihsellik ve kahramanlık boyutunda anlam kazanır. Mitte insanlar iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılırken destanda kahraman ve düşman olarak iki tipte insanla karşılaşılır. Destanın başkahramanı halkı için savaşıır.⁴³ Bu kahraman fiziksel güce sahip olmasının yanında olağanüstü güce de sahiptir. Fakat insani yönü daha ağır basar.⁴⁴

Destanlar, ait olduğu milletin duygu ve düşünce sistemi içinde anlam bulur. Destanların bir milletin duygularını ve düşüncelerini yansıtmaları aslında o milletin sahip olduğu değerlerin, inançların, yaşayış biçimlerinin, bilinçaltının ve tutumlarının neler

³⁶ Seher İşnas, *Masal Türünün Çocuktaki Kavram ve Gelişimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (Cahit Arifoğlu Örneği)* (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 132-33.

³⁷ Türk Dil Kurumu (TDK), "TDK Sözlüğü" (Erişim 25 Mart 2020).

³⁸ Georges Dumezil, *Mit ve Destan I: Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 13.

³⁹ Çaşteğin Turgunbayer, "Türk Dünyası Destanlarında Ortak Motifler Üzerine", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 24 (2007), 95.

⁴⁰ Dumezil, *Mit ve Destan I: Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*, 11.

⁴¹ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 112

⁴² Ahmet Şimşek, "Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Karşılaştırmalı Türk Destanları Adlı Eserinin Tarih Eğitimi Açısından Değeri" *Erdem Dergisi*, 17/49 (2007), 256.

⁴³ Turgunbayer, "Türk Dünyası Destanlarında Ortak Motifler Üzerine", 96.

⁴⁴ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 114-15.

olduğunu dinleyiciye anlatmasıdır.⁴⁵ Destanlar; değerleri konu edinmesi yönüyle toplumun ahlaki yapısını, yeme içme gibi günlük yaşantının ele alınması yönüyle toplumun yaşayış biçimini, insanın kutsal varlık ile olan ilişkisini ele alması yönüyle toplumun inanç sistemini, insanlar arası ilişkileri konu edinmesi yönüyle toplumun sosyal yapısını ve bireylerin yaşadıkları olay ve durumlar karşısında takındıkları tavır ve tutumları konu edinmesi yönüyle de toplumun psikolojisinin nasıl olduğunu açıklar. Buradan hareketle destanların olandan hareketle olması gereken ideal düzeni kurma amacı taşıdığı söylenebilir.

Mitik düşünce ürünlerinin bir diğeri de efsanedir. TDK Sözlüğü'nde efsane; *eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence* olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Efsanenin olağanüstü varlıkları konu edinmesi ve hayal ürünü olması nedeniyle konusu bakımından oldukça geniştir. Bu durum efsanenin sınırlarını çizmeyi ve tam olarak bir tanımını yapmayı güçleştirmektedir.⁴⁷ Mitlerde olduğu gibi efsanelerde de olağanüstü olaylara oldukça fazla yer verilir. Efsanevi olayların tarihi olayları kaynak alması sebebiyle inandırıcı bir yönü de bulunmaktadır.⁴⁸ Hayal ürünü olması akıl dışılığı, tarihi olaylara dayanması gerçekliği, olağanüstü olayları konu edinmesi dönüşmesi ise bilinç ötesini ifade etmektedir.

Destan ve masala benzer şekilde efsaneler de mitlerden beslenir. Masal ve destanlardan farklı olarak efsanelerde evrenin yaratılışı, nesnenin ruh kazanması, Tanrı'nın insanî niteliklerinin bulunması, insan ve Tanrı arasındaki ilişki ve insan tabiatı gibi konuları içeren hikâye ve rivayetler yer alır.⁴⁹ Efsaneler her şeyden önce sıradan olmayan mucizevî hadiselerle bağlı olmaları ve güçlü bir hayale dayanmaları sebebiyle dikkat çekicidirler. Dini karakterli efsanelerde evrenin varoluşuyla ilgili unsurlara yer verildiği gibi insan ile ilgili olan sosyal olaylara da yer verilir.⁵⁰

Mitlerde olduğu gibi efsanelerde de tarihsellik yer alır. Mit olaylarını içeren zaman genelde mitolojik zaman olup tarihten önceki zaman olarak nitelendirilir. Efsanenin konusunda yer alan zaman, tarih öncesi zaman ile birlikte tarihsel bir zamanı da kapsamaktadır. Evrenin yaratılışı, kabile ve soyların ortaya çıkışı ve varlıkların zuhur sebepleri tarih öncesi zamana; tarihi olaylar ise tarihsel zamana konu olurlar. Efsaneler daha çok tarihsel zamana konu olan kişi ve doğa olaylarını ele alması sebebiyle bireysel ve yerel istekler ön plana çıkarken mitlerde ise daha fazla kolektif istek ve arzular ön plandadır.⁵¹

3. Tarihsel Süreçte Mitoloji

"Mitoloji; mitleri, doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim dalıdır."⁵² Mit ise kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, 'başlangıçtaki' masallara özgü zamanda olup bitmiş olayları anlatır. Mit, *doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksik-*

⁴⁵ Şimşek, "Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Karşılaştırmalı Türk Destanları Adlı Eserinin Tarih Eğitimi Açısından Değeri", 257.

⁴⁶ Türk Dil Kurumu (TDK), "TDK Sözlüğü" (Erişim 27 Nisan 2020).

⁴⁷ Ferhat Aslan, "Halk Bilimsel Bir Terim Olarak "Efsane" Üzerine Bazı Dikkatler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/23, (Güz/2012), 85.

⁴⁸ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 118.

⁴⁹ Aslan, "Halk Bilimsel Bir Terim Olarak "Efsane" Üzerine Bazı Dikkatler", 89.

⁵⁰ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 127-28.

⁵¹ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 130.

⁵² Türk Dil Kurumu (TDK), "TDK Sözlüğü" (Erişim 27 Nisan 2020).

siz olarak bütün gerçeklik, yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir tür bitki, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır.⁵³ Bu tanıma göre Eliade, mitlerin kutsal bir öykü olarak gerçek birer öykü, yaradılışın öyküsü olduğunu ifade eder.⁵⁴ Çünkü her zaman gerçeklere başvurur. Kozmogoni mitleri, dünyanın varlığını kanıtlar nitelikte olması ve ölüm miti de insanın ölümlülüğünü kanıtlar nitelikte olması nedeniyle gerçektir. Sonuç olarak Eliade'e göre mitlerin kutsal olma özellikleri, doğaüstü olan şeyin dünyaya çeşitli ve kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimler. Bayat'a göre de *mit değerler paradigmasında dünyayı algılama, şekillendirme, sembolleştirme, kısaca ifade etmek gerekirse hayatın ve olayların genelleştirilmiş modelidir.*⁵⁵ Bu tanıma göre de mit evrende var olanlara farkındalık kazanarak onlar hakkında hüküm verme yani kozmik bilgilerin sembolleşmiş halidir. Mitin var olanı konu edinmesi, onun aynı zamanda gerçekliği konu edindiği anlamına gelir. Mitin somut göstergeleri arkaik toplumlarda mağara duvar resimleri, dilde efsanevi söylemler, kemik veya taştan yapılmış heykelcikler ve mezar taşlarında;⁵⁶ günümüz de ise teknolojik ve sanatsal ürünlerde⁵⁷ karşımıza çıkar.

Bilinen en erken dönemden günümüze kadar olan dönemde insanların yaşamlarında çeşitli üstün güç ya da güçlere yer verdikleri, inançlarını, düşüncelerini, tavır ve davranışlarını bu üstün güç/güçler doğrultusunda anlamlandırdıkları görülmektedir. İnsan yaşamında yer verilen metafizik üstün güç ya da güçler; Tanrı, ruhsal varlıklar veya benzeri doğaüstü unsurlarla ilişkili olabileceği gibi, üstün yeteneklere sahip olan modern dönemin karakterleri de olabilir. Bu üstün güçler insanların tecrübe dünyasında anlam kazanırlar. Bu çerçevede insanlar egolarını, herhangi bir sosyal grubu, toplumu, ailelerini, etrafındaki diğer insanları, parayı, malı, cinselliği, görev ve makam tutkusunu, menfaat ve çıkarlarını ya da benzeri şeyleri üstün güç olarak kabul edip, yaşamlarını bu çerçevede oluşturabilirler. Tarihte bazı topluluklar; aşk, güç ve kuvvet, savaş ve barış, iyilik ve kötülük, hastalık ve sağlık, şehvet gibi üstün güçleri, ya da bizzat korku, ümit, arzu, istek ve ihtiras gibi duygularını kutsallaştırarak Tanrı'ya dönüştürmüşlerdir. Politeistlik Tanrı inancı bu duruma örnek verilebilir.

Arkaik dönemde insanlar; maddi güç ve kuvvet, servet, güzellik, cazibe, şehvet, otorite, verimlilik, bereket, sağlık, iyilik, kötülük ve benzeri niteliklerle özdeşleşmiş yüzlerce hatta binlerce üstün gücü yaşamlarında anlamlandırarak, düşünce, tavır ve davranışlarının merkezinde bu güçlere yer verirler. Olağanüstü güçlere sahip olan bu varlıklar; metafizik varlıklar olabileceği gibi krallar, kraliçeler, sanatçılar, zenginler, güçlü kuvvetli kişiler, büyücü ve sihirbazlar ve benzeri şahıslar da olabilmektedir. Günümüzde de bu tarz düşünceyi görmek mümkündür. Günümüz toplumlarında otorite, çıkar, aşk, ihtiras, korku, merhamet, şiddet ve benzeri niteliklerle özdeşleştirilen metafizik tanrısal varlıklara rastlanır.⁵⁸ İnsanın doğal ve sosyal çevresiyle olan ilişkileri çerçevesinde edinilen üstün güçlere insan yaşamında daha fazla yer verilir. Buna örnek olarak şunları sıralayabiliriz: Para, mal, seks, makam, her türlü güç, çıkar, ırk, ailevî ya da milli övünç ve benzeri üstün

⁵³ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 13.

⁵⁴ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 12.

⁵⁵ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 3.

⁵⁶ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, (İstanbul: Kabalcı, 2003), 1/19.

⁵⁷ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 226

⁵⁸ Gündüz Şinasi, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, (Samsun: Etüt Yay. 1998), 19

güçlerden başka, insan yaşamında oldukça önemli bir yer tutan milli kahramanlar, devrim liderleri, derebeyleri ya da diktatörler, ideolojik tutkular, sınırları teorisyenlerce çizilen paradigmlar, her türlü moda akımı, sanatçı fanatıklığı ve spor vb.⁵⁹

Tarihsel süreç içerisinde mitolojiyi; üretim biçimleri bağlamında avcılık-toplayıcılıkta, tarımsal yaşamda, aydınlanma sonrası (sanayi devrimi) ve günümüz mitolojisi vb. şekilde sınıflandırmak mümkündür. *Mitlerin Kısa Tarihi* eserinde ise mitoloji; paleolitik çağ (avcı toplumların mitolojisi), neolitik çağ (tarım toplumların mitolojisi), ilk uygarlıklar, eksene çağ ve sonrası ve büyük batı dönüşümü şeklinde sınıflandırılmıştır.⁶⁰

Avcılık ve toplayıcılık olan ilkel toplumlarda insan doğa varlığı olarak varoluşunu gerçekleştirse de inanma isteği ve kutsallaştırma arzusu bu toplum tipinde de kendini gösterir. Avcılık eğitimi özel törenlerle verilir. Bu durum ise mitlerdeki ritlerin varlığını gösterir. Avlanma esnasında ve sonrasında insanların yerine getirmesi gereken kurallar vardır. Örneğin ava çıkmadan önce avcının cinsel ilişkiden kaçınması, kendini temiz tutması gerekir. Av öldürüldükten sonra eti kemiklerinden sıyrılır, hayvanın yeniden doğuşuna ve yeniden yaşam bulmasına olanak vermek üzere kemikleri ve postu gömülürdü.⁶¹ Çünkü avın kemiklerinde ruhun devam ettiğine inanılırdı.⁶² Ölüm ve ölüm sonrası yaşam bu dönemde anlam kazanmıştır. Avcı ve hayvan arasında mistik bir ilişki vardı. *Yabanıl Hayvanların Efendisi* adlı bir Tanrı'nın olduğuna ve onun, avcılarının ihtiyacından fazla hayvan öldürüp öldürmediğini takip ettiğine inanılırdı. Avın uzun kemikleri ve bir parça et Tanrı'ya sunulurdu.⁶³

Tarım toplumlarına geçişle birlikte mitin içeriği değişmiştir. Toplum yapısında gerçekleşen değişiklikler insanların duygu ve düşüncelerine de sirayet etmiştir. Bu toplumlar için bahar ayları dirilme ve yenilenme zamanı olarak düşünüldüğünden baharın başlangıcı bayram olarak kabul edilir.⁶⁴ Baharla birlikte başlayan yağmurlar toprağa can suyu olur. Toprak onlar için kutsal bir değer taşır. Toprak dişiyi, tohumlar ersuyunu temsil eder. Yağmurda toprak ile tohumun, gökle ile yerin birleşmesi gibidir.⁶⁵ Hasat, kutsal evliliği bir başka deyimle kutsalın çeşitliliğini temsil eden bir meyvedir. Bu sebeple baharda başlayan bayram hasatta da devam eder. Hasattan elde edilen ilk ürünler, Tanrı'ya kurban olarak adanırdı. Bunun yanında ilk doğan kuzular ve sığırlar kurban edilirdi. Kurban esnasında masalar kurulur Tanrı adına Kral'a ziyafet verilirdi.⁶⁶

Aydınlanma döneminde yaşanan değişim ve dönüşümlerden toplumsal ve siyasal yapı derinden etkilenmiştir. Bu dönemde yaşanan değişim ve dönüşümler sosyal yapı ile birlikte düşünce yapısına da yansımıştır. Bu dönemde salt akla dayalı düşünce sistemine geçiş olduğundan dolayı mitik düşünce uydurma ve yalan olarak kabul edilmeye başlanmıştır.⁶⁷ Antik Yunan'da logosa (doğanın kendisinde bulunan akıl, üst akla) ulaşmak

⁵⁹ Şinasi, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, 15.

⁶⁰ Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, s. 6.

⁶¹ Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, 25.

⁶² Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, 1/21.

⁶³ Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, 1/25.

⁶⁴ Vladislav Ardzinba, "Eskiçağda Anadolu Ayinleri ve Mitleri", çev. Orhan Uravelli (Ankara: Kafdav, 2010), 202.

⁶⁵ Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, s. 34.

⁶⁶ Ardzinba, "Eskiçağda Anadolu Ayinleri ve Mitleri", 85.

⁶⁷ Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, 84.

hedeflenirken Aydınlanmayla birlikte insan aklı ön plana konuldu.⁶⁸ Aydınlanmanın fikir dünyası artık salt aklın sınırları içerisinde evreni anlamaya ve anlamlandırmaya başladı. Akla dayanmayan hiçbir fikir ve düşünce kabul edilmedi. Burada mitik düşünceye başkaldırı olduğu gibi dini değerlere karşı da bir başkaldırı oldu.⁶⁹ Kısacası aklın sınırları içerisine girmeyecek hiçbir konu bilimin ve insanlığın konusu olamaz. Salt akıl ve pratik akılla asıl hedeflenen şey: 'doğayı kontrol altına almak'tır. Bunun için Tanrı'nın ortadan kaldırılması ve metafizik olan tüm şeylerin reddedilmesi zorunluydu aksi halde istenilen amaca ulaşılması söz konusu değildi. Yalnızca mantıksal çıkarımlar ekseninde ilerleyen fikir hayatı mitik düşüncenin anlamını kaybetmesine neden olmuştur.

Günümüz dünyasında teknolojinin gelişmesiyle birlikte mitik düşünce teknolojik ürünlerde boy göstermektedir. Bilim kurgu içerikli eserler, polisiye romanlar ve plastik sanat ürünleri incelediğinde mitik düşüncenin farklı şekillerde anlam kazandığını görmek mümkündür⁷⁰. Mitik düşünce ürünü olan masallar, günümüzde kapitalist sistemin bir aracına dönüşerek gece yatmadan önce çocukların uykuya geçiş yapmasını sağlayan kitap haline dönüştüğü söylenebilir. Geçmişte masal anlatımı anlatıcının duygu ve düşünce dünyasında yoğrularak dinleyiciye ulaşırken günümüzde ise yazılı metinler üzerinden dinleyiciye ulaşmaktadır. Bu durum ise çocukların zamanlarını televizyon, cep telefonu ve bilgisayar gibi araçlarla geçirmesine masal dinlemeden yetişkin olmasına ve neden olmaktadır.⁷¹

Modern dünyanın getirisi olan teknolojik ürünler, bireylerin tek başına fazla zaman geçirmesine neden olması ve boş zamanlarının büyük bir kısmını işgal etmesi sebebiyle bu durum günümüz insanlarını yabancılaşma olgusuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Topluma ve kendine yabancılaşan bireylerde psikolojik gerilim yaşanması beklenen bir durumdur. Bu sebeple günümüzde mit, modern teknolojik dünya ile ruhsal yaşantı arasında aracı görevi görerek bireylerin stres yaratan yaşam olaylarıyla başa çıkmalarına ve yaşamlarında anlam bulmalarına destek sağlayabilir.⁷²

3.1. Mit ve Din İlişkisi

Din, Arapça "deyn" kökünden gelen ve "âdet, durum; ceza, mükâfat; itaat" olmak üzere üç anlama sahip olan bir terimdir.⁷³ TDK Sözlüğü'nde ise din; "Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum" olarak tanımlanmıştır. İbranice, Habeşçe, Ermenice veya İran dillerinde de 'hüküm veya ceza, âdet veya usul ve nihayet' anlamlarında kullanılır.⁷⁴ Habeşçe Ermenice ve İran dilinde din ve rit terimleri birbirine yakın anlamlarda kullanılır.⁷⁵ Rit "tören, merasim, töre, örf"; mit, ise "anlatı, hikâye" anlamında kullanılan terimlerdir. Adet, usul, töre, örf anlamlarının rit ve din terimlerinin anlamlarında yer almaktadır. Din ve rit kurallar

⁶⁸ Habib Şener, *John Locke ve David Hume: Din Felsefesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, (İstanbul: Ötügen Yay., 2014), 17.

⁶⁹ Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, 84.

⁷⁰ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 93.

⁷¹ Satı Kumartaşhoğu, "Balıkesir'de Masal Anlatma Geleneği ve Masalların İşlevsel Yitirilişi Üzerine Değerlendirmeler", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/28-1 (Aralık 2012, 20. Yıl Özel), 229.

⁷² Sterenberg, *Mythic Thinking in Twentieth-Century*. 98.

⁷³ Günay Tümer, "Din", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/312.

⁷⁴ Haddad, "Kuran'da Din Teriminin Anlamı", 631.

⁷⁵ Türk Dil Kurumu (TDK), "TDK Sözlüğü" (Erişim 30 Nisan 2020).

bütünlüğü olarak anlamlandırılabilir. Mit mahiyet bakımından rit ve dinden farklı olsa da ontolojik olarak aralarında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Mit ve din ilişkisi üzerine farklı görüşlerin varlığından bahsetmek mümkündür.⁷⁶ Mit ve din ilişkisi, genel olarak ontolojik bakımından ele alınır. Ontolojik bakımından mit ve din ilişkisi üç görüşte toplanır.⁷⁷ İlkinde mit ile dinin aynı şeyler olduğunu ileri sürülür. Bu düşünceye göre dinî değerler, mitik düşünce ekseninde varlığa geldikleri için mitik ürünler dinî inanışları temsil ederler. İkincisinde arkaik dönemde doğa-insan ilişkisi efsanevi hikâyeler üzerine kurulur. Bu hikâyelerde doğaüstü güçler ve kutsal varlıklar yer alması yönüyle mit ile din ortak paydada buluşur. Mit, dinden beslenip dinin mahiyetinden farklı anlamlar kazanması yönüyle dinden ayrılır. Üçüncüsünde ise mit ve dinin tamamen farklı şeyler olduğu ileri sürülür. Bu görüşe göre mitik ürünler, dinin bir parçası değil, aksine insanoğlunun itki ve güçleri etkisinde üretilen hayali ürünlerdir. Buradan anlaşılacağı üzere mit ve din ilişkisel bağlamda ele alındığında farklı ontolojik tanımlamaların ortaya çıkabileceği görülmektedir.

Çağlar boyunca din ve mitin insan yaşamına anlam kattığı bir yadsınamayan bir gerçektir. Mit ve dinin ortak paydada buluştuğunu ifade eden görüşler, mitik düşüncenin dini olguları tasvir etmede ve açıklamada rol aldığını belirtmektedir. Benzer olguların farklı dinlerde farklı şekillerde yer alması, mit ile din arasında ilişkisinin var olduğuna göstermek amacıyla kullanılır. Seyhan, Simitik dinlerde Hızır kıssasını⁷⁸ bu duruma örnek verir. Ocak da Hızır kıssasının Kuran-ı Kerim'de detaylı olarak ele alınmamasına rağmen İslami kültürde detaylı bir şekilde yer aldığı kanaatindedir.⁷⁹ Burada dini değerlerin mitik düşünce aracılığıyla inanç kültürüne dönüştüğü ve bunun sonucunda mitlerin meydana geldiği ileri sürülür. Crowley, Frazer ve Levi-Strauss gibi antropologlar da mitin, din ve riti kaynak olarak anlam bulduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁰ Mitin dinden beslenerek yeni bir anlama kavuşması onun mahiyet bakımından dinden ve ritte farklı olduğunu gösterir.

Mitin, din ve ritte beslenerek yaşam bulduğunu ileri süren görüşe alternatif olarak mit ile dinin aynı şey olduğunu ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlerin temel dayanağı eski inanç biçimleridir. Arkaik toplumlarda yaşayan insanlar, kendilerinde hayret ve korku uyandıran doğa varlığı veya olayına olağanüstü değerler atfederek onları kutsallaştırmışlardır. Ayrıca bu kişilerin kutsal olana ulaşma veya onunla bir olma arzusu yani mit-din ilişkisine konu olan aşkınlık hali,^{*81} onların Tanrı ile özdeşim kurmasına ve bunun sonucunda antropomorfizmin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Arkaik dönemde birden fazla Tanrı'nın olması, Tanrı'lar arasında ilişki olması ve bu ilişkinin insani özellikler göstermesi din ile mitin özdeş olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ancak ilkel dönemlerde görülen bu inanış şeklinin, aslında mitik düşünmenin bir tezahürü olarak görülebilir.

⁷⁶ Göcen, *Psikoloji, Mitoloji ve Din*, 86.

⁷⁷ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 78-79.

⁷⁸ Ahmet E. Seyhan, *Hadislerde Kutsiyet Atfedilen Fenomenlerin Dini Değeri (Hacerülesved Örneği)*, (İstanbul: Rağbet Yay. 2016), 39.

⁷⁹ Ocak, "İslâm'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür: "İslâm Mitolojisi" Yahut İslâm İlahiyatının İhmal Edilmiş Önemli Bir Sorunsalı (Bir "mise-en-question" Denemesi)", s. 141.

⁸⁰ Göcen, *Psikoloji, Mitoloji ve Din*, 85.

* Aşkınlık hali, Tanrı'ya ulaşma isteğinin veya zaman ve mekânın ötesine geçme isteğinin davranışa dönüşmesi olarak tanımlanabilir. Ahmet Cevizci, "Felsefe Sözlüğü", 81.

⁸¹ Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, 21.

Mit ile dini farklı mahiyetlere sahip olduğunu ve aralarında herhangi bir ilişkinin olmadığını ifade eden görüşler de yer almaktadır.⁸² Bu görüşe göre mit tamamen insanın hayal dünyasının bir ürünüdür. Din ise Tanrı'nın varlığının ve evrenin oluşumunun Tanrı'nın sözleriyle açıklanmasıdır. Dolayısıyla mit ve dinin birbirinden tamamen farklı olduğu düşünülür. Losev, mit ve dinin farklı şeyler olduğunu: Dinin; insanın öfkesi, heyecanını ve acısını dindirmesi ve teselli etmesi, günahlardan arındırması ve kurtuluşu vadetmesi yönüyle mitten; mitin de insanın bu dünyaya ait bir varlık olduğunu göstermesi yönüyle dinden ayrıldığını ifade eder.⁸³ Mit ile dinin tamamen farklı şeyler olarak algılanmasının bir yanılgı olduğu söylenebilir. Bu yanılgıya sebep olan şey mit ve dinin farklı noktalarına odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Farklılıkları ile ortak noktalarının birlikte ele alınması mit ve din ilişkisinin daha iyi kavranmasına yardımcı olacaktır.

Mit ve din, evrenin varoluşunu gerçekleştiren ve evrene hakim olan olağanüstü güç ve güçlerin varlığına inanır. Ancak arkaik dönemde mit ve din ilişkisi kavram bakımından ele alındığında aralarında ayrıklık ilişkisi olduğu görülür; ancak bazı bilim adamları onları eşitlik ilişkisi içinde ele alırlar. İlkel mitler evreni anlamlandırmaya yönelik olmaları nedeniyle doğa varlıklarını ve olaylarının oluş biçimlerini hikayeleştirir.⁸⁴ Bu hikâyelerde zaman zaman kutsal varlıkların yer alması miti dine yaklaştırır. Kutsal olanın, insan eylemlerine yön vermesiyle de ritler, mit ile din arasında köprü görevi görür. Örneğin düğünlerde⁸⁵, hasat zamanlarında⁸⁶ yapılan ayinler kültürel değerlerle farklı anlamlar kazanır. Rit kültürel değerlerin yanında dini değerlerden de beslenmektedir. Ancak tarihsel süreç içerisinde ritlerin mit ve din arasında köprü görevi görmesi bazı olguların mitik mi yoksa dini unsur mu olduğunun anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Bazı araştırmacılar dinden beslenen mitik öğelerin, dini unsur olarak ifade edilmemesi gerekliliğini vurgulamaktadır.⁸⁷ Bu konuyla ilgili görüş bildiren kişilerden biri A. Yaşar Ocak'tır. Ocak'a göre İslam kültürü içerisinde var olan mitolojik unsurların nasıl oluştuğu ya da nereden geldiğinin tespit edilmesi yapılması gerekenler arasında yer alır.⁸⁸ Ocak, İslamiyet'in yayılması esnasında kültürlerarası etkileşim olduğunu bunun sonucunda bazı mitolojik unsurların İslam inancıyla sentezlendiğini ve bazı bireyler tarafından bu mitolojik unsurların İslami inanç olarak algılandığını ileri sürmektedir.⁸⁹

Buraya kadar işlenen mit ve din ilişkisi aslında birbirine kaynaklık etme bakımından ele alınmıştır. Mit ve dinin özsel olarak birbirinden farklı olduğu yani her ikisinin farklı mahiyete sahip olduğu ancak varoluşsal açıdan aralarında ilişki olduğu vurgulanmıştır. Mit ve din varoluşsal yönüyle zaman bakımından ele alındığında aralarında ardıllık ilişkisi kurulmaya çalışılsa da bu pek mümkün değildir. Ancak bu konu üzerine iki farklı görüş bulunur. Mitin dine kaynaklık ettiğini savunanlar, dinin insan tarafından üretildiği-

⁸² Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 157.

⁸³ Akt. Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 80.

⁸⁴ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 79.

⁸⁵ Georges Dumezil, *Kafkas Halkları Mitolojisi*, (Ankara: Ayraç Yay, 2000), 51-53.

⁸⁶ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003), 2/130.

⁸⁷ Zeynep Oktay Uslu, "İslam Kültüründe Bir Mitoloji Problemi Var": Ahmet Yaşar Ocak İle Söyleşi, *Toplumsal Tarih* (Temmuz 2019), 73.

⁸⁸ Ocak, "İslâm'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür: "İslâm Mitolojisi" Yahut İslâm İlahiyatının İhmal Edilmiş Önemli Bir Sorunsalı (Bir "mise-en-question" Denemesi)", s. 140.

⁸⁹ Ocak, "İslâm'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür: "İslâm Mitolojisi" Yahut İslâm İlahiyatının İhmal Edilmiş Önemli Bir Sorunsalı (Bir "mise-en-question" Denemesi)", s. 140.

ni görüşündedir. Bu görüşte olanların dini yalnızca pratik yönü, insan yaşamındaki işlevselliği gibi menfi durumlar yönüyle ele aldıkları söylenebilir. Dinin mite kaynaklık ettiği görüşünü savunanlar dinin insan yaşamındaki fonksiyonel yapısından ziyade kutsallığını ön plana çıkartırlar. Evrenin varoluşuna ilişkin açıklamaların temelini Tanrı'nın var olduğuna iman edilir ve bu sebeple Tanrı'nın varlığının insan zihnine bağlı olmadığı kabul görür.

3.2. Mit ve Psikolojisi İlişkisi

Rönesans ve Reform hareketlerinin ardından ortaya çıkan 'akıl çağı'yla birlikte varlığa gelen her şey mantıksal bir sebeple açıklanmaya çalışılmış, akılla açıklanamayan şeyler ise metafizik olgular olarak kabul edilmiştir. Bu durum metafizik olguların bilim araştırma alanının dışına çıkarılmasına ve onların inkâr edilmesine yol açmıştır. Bu düşüncenin oluşmasına katkı sağlayanlardan biri de F. Bacon'dur. Bacon bilimin kullanabileceği yönteminin tümevarım olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte bilim sadece deneyleyebilir ve gözlenebilir olguları kendine konu edinmiş, deney ve gözleme tabi olmayan olay ve olguları ise konusu dışarısına çıkarmıştır. Deney ve gözlemin hem belirli mekan ve zamanda gerçekleşmesi hem de belirli bir konu üzerine olması sebebiyle araştırılan konuların mahiyetine göre bilimsel sınıflamalar ortaya çıkmaya başlamıştır. 19. yy. bilimin konu bakımından spesifik hale geldiği ve bilimsel sınıflamaların hızla geliştiği bir dönemdir. Psikoloji bilimi de bu dönemde felsefeden ayrılarak konu bakımından bilimsellik kazanmış bir bilim dalıdır. Bu dönemde bilimin, pozitivist düşüncenin hâkimiyetine girmesi sebebiyle her bilim dalının pozitivist düşünce merkezli açıklama yapmasına izin verilmiştir. Bu anlayıştan Psikoloji bilimi de nasibini almıştır. Psikoloji biliminin de insanı sadece gözlemlenebilir ve ölçülebilir davranışlar bağlamında anlama ve açıklama gayretinde olması bize onun indirgemeci bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir.

Freud da dini indirgemeci bir yaklaşımla ele alarak, dinin ve Tanrının hakiki gerçekliğinden çok psikolojik gerçekliğiyle ilgilenerek⁹⁰ psikanalist bir bakış açısıyla dini tanımlar.⁹¹ O, Tanrı'nın var olup olmadığıyla ilgili sorularla ilgilenmeyen Freud, ancak dinin psikolojik boyutuyla ilgili sorulara yanıt arar. Dinin insanlar üzerinde bir psikolojik bir rahatlama sağlaması onun için bir merak konusudur. Dini varoluş bakımından değil de fonksiyonel bakımdan ele alır.

Freud, dini evrensel bir saplantı nevrozu olarak tanımlar.⁹² Böylece o dinin kaynağına nevrozları(kompeksleri), çocukluk tatminleri ve yanılşamayı koyar. Ona göre dinî inanç ve uygulamalar çocuklukta korku ve isteklerden, özellikle Oidipus kompleksinden kaynaklanır. Aynı zamanda çocuklukta başlayan suçluluk duygusu ilerleyen zamanlarda pişmanlık duygusuna neden olur.⁹³ Çocuklukta sevilen ya da korkulan baba tasavvuru ise daha sonra Tanrı tasavvuruna şekline dönüşür. Burada Freud, bilinçaltına inerek iç hayatın sınırlarını öğrenmek ister. Çünkü bilinçaltı insan yaşamına yön verici özelliğe sahip olan yapıdır. Korkular, hezeyanlar ve hepsi bastırılmış bir şekilde

⁹⁰ Constantin Tacou, *Din ve Fenomenoloji: Mircea Eliade'in Eserlerine Toplu Bakış*, çev: Havva Köser, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 33.

⁹¹ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 47.

⁹² S. Freud, *Dinin Kökenleri*, çev: Selçuk Budak, (Ankara: Öteki Yay. 4. Bas. 1999), 38.

⁹³ Ali Köse, *Freud ve Din*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Baskı, 2016), 72-74.

bilinçaltında varlıklarını sürdürürler.⁹⁴ Bireyin yaşadığı olay ve durumlar karşısında nasıl davranacağını belirler.

Freud'un mit ile ilgili düşüncesini Prometheus'un ateş çalma öyküsünü ele alınış biçimiyle analiz edilebilir.⁹⁵ Prometheus'un ateşi çalma öyküsünü anlatırken cinsel saplantılı yönünü görmek mümkündür. Prometheus'un Zeus'tan rezene sapının içine saklayarak ateşi çalması, rezene sapının içindekinin ateş değil de er suyunun olduğunu rezene sapının ise erkek cinsel organı olduğunu⁹⁶ belirtmesi vd diğer tanımları tamamen bir yorum olup onların bilimsel bir gerçekliği bulunmamaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Freud'un, din ve mitin insan ürünü olduğunu ve bunu da bilinçaltının kendini açığa vurması olarak kabul ettiği ifade edilebilir.

Freud, din ve miti varoluş bakımından karşılaştırıldığında dine göre mitin önceliğe sahip olduğu düşüncesindedir. Dolayısıyla o, mitin dine kaynaklık ettiğini ileri sürer. Dini, güç istemi üzerine inşa eder. Çocuk babasına karşı fallik dönemde bir korku geliştirir. Bu korku gelişim evrelerinin ilerlemesiyle birlikte yön değiştirir, babanın yerini Tanrı alır. Freud göre Tanrı, her istediğini gerçekleştirecek kadar özgür, ateşi çaldırarak kadar da acizdir.⁹⁷ İnsana dürtüleri veren Tanrı'dır, dürtülerin kontrol edilmesini isteyen de Tanrı'dır. Burada Freud arkaik toplumlardaki Tanrı tasavvurundan hareketle genel tanımlamaya varır.

Jung, dinin kaynağına nevroitik durumları ya da yanılsamaları reddederek Freud'un din ve mit kavramlarına karşı çıkar. Ona göre dinî şekillerin altında yatan şuur, daha çok olumlu karaktere sahiptir. Dinin birey için vazgeçilemeyecek önemli bir psikolojik görevi olduğunu düşünen Jung, her ne kadar Freud'un kişisel bilinçaltı dediği şeyi kabul etse de onun altında insanlık âleminin dinî geleneklerini oluşturan hususların kolektif şuuru yani arketip olduğunu ileri sürer.⁹⁸ Arketip, toplumların geçmişte kazandığı âdet ve sembollerin nesilden nesile aktarımını sağlayan şeydir.⁹⁹ İnsan psikolojisinin anlaşılması için yapılması gereken şeylerden biri; arketiplerin ortaya çıktığı geleneklerin anlamlandırılması ve açıklanmasıdır. Dini ve miti anlamak için arketip incelemesi zorunluluk arz etmektedir.

May'e göre mitler, insanın anlam arayışına öncülük ederek varoluşunu anlamlandırmasına yardımcı olur. Anlam arayışında geçmişin tecrübelerinden, ahlaki normlarından ve mitik ürünlerden beslenilmesi hem bireysel hem de kolektif bilinçdışı zenginleşmesi sağlar. Mitik ürünler kolektif bilincin gelişimine katkı sağladığı gibi aidiyet bilincinin oluşmasına destek olurlar. Aidiyet bilincinin gelişmesi, bireyin kendini güvende hissettirir ve stres yaratan yaşam olayları karşısında diğerlerinden yardım alması kolaylaştırır. Stresle başa çıkmada diğerlerinden yardım alınması bireyin maneviyatını olduğu gibi psikolojik sağlığına da güçlendirir. Böylelikle birey kişilik gelişimi için gerekli olan güce erişmiş olur. Psikolojik sağlık da bu durumdan olumlu etkilenmiş olur.¹⁰⁰

⁹⁴ Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, çev: Koray Akten, vd. (Ankara: İmge Kitapevi, 3. Baskı, 2003), 25.

⁹⁵ Göcen, Psikoloji, Mitoloji ve Din, 136..

⁹⁶ Freud, *Dinin Kökenleri*, 242.

⁹⁷ Freud, *Dinin Kökenleri*, 242.

⁹⁸ Göcen, Psikoloji, Mitoloji ve Din, 177.

⁹⁹ Abdülkerim Bahadır, *Jung ve Din*, (İstanbul, İz Yay. 2. Bas. 2010), 86-100.

¹⁰⁰ Özer Çetin, *Rollo May Psikolojisinde: Din ve Kişilik*, (İstanbul, İz yayıncılık, 2019), 40-42.

Psikoloji ve din psikolojisi bilinç ve bilinçaltı unsurların insan yaşantısına etkisinin yanı sıra dini değerlerin üzerindeki etkisine ya da dini yaşantının gerçekleşme biçiminde ne derece etkili olup olmadığına bakar. Mitsel öğeleri, hem bilinç halinin etkinliklerinin bir tezahürü hem de bilinçaltının faaliyetleri olarak görmemiz mümkündür. Bazı psikologlar dinin ve mitin tamamen arkaik düşüncenin ürünü olarak var oluşunu kabul ederlerken bazı psikologlar da dinin bilinçaltı faaliyetlerinin bir ürünü olamayacağını savunur.

Psikolojik açıdan mite bakacak olursak; mit öykülerindeki karakterler olağanüstü güçlere sahip olabildikleri gibi insani vasıflara da sahip olabilmektedir. İnsanın Tanrısal güçlerin yardımıyla sevgi, bir şeye ait olma, korunma ve güvenlik ihtiyacını karşıladığı söylenebilir. Bu ihtiyaçların karşılanmasında izlenecek yolu, bireysel yönelimlerden ziyade kollektif bilinç belirlemektedir. Mitteki öykülere yönelerek, öykülerdeki bilişsel faaliyetlerin nasıl gerçekleştiğine, bilinçaltının olaylar üzerindeki etkisinin olup olmadığına baktığı gibi dini inanışların olaylar üzerindeki etkisi incelenir. Aynı zamanda inanç sistemlerinin ne boyutta bilince etkilediğine baktığı gibi bilinç hallerinin de inanç sistemlerini ne boyutta etkilediğini de inceler.

SONUÇ

İnsanoğlu dini değerlere farklı anlamlar yükleyerek mitin doğuşunu sağlar. Hayal gücüne sahip olan insanoğlu yaşanmışlıklarına farklı anlamlar yükleyerek yaşamına zenginlik katar. Din insan yaşamına ilişkin inançları, ahlaki öğretileri, ideal yaşam formlarını açıklarken mitik düşünce ise bu inanç ve öğretilerden beslenerek kendine pratik yaşam biçimi oluşturur. Pratik yaşam formları; fizyolojik ve psikolojik gereksinimler, sosyal yapı, kültürel değerler ve tarihsel deneyimlerden ekseninde işlevsellik kazanır. Bireye rahatlama sağlayarak fizyolojik ve psikolojik gereksinimleri karşılar; sosyal düzeni ve aile ilişkilerini düzenleyerek sosyal yapıya şekil verir; insani ilişkilerin düzenlenmesinde "anlam"ı ortaya çıkararak kültürel değerlerin oluşumuna katkı sağlar ve tarihsel deneyimlerden yararlanarak kültürel bir bilinç oluşturur. Bunları da mitik ürünler aracılığıyla nesillere aktarır.

Mitik düşüncenin pratik yaşama yönelik olması onun yaşamı kolaylaştırma amacının olduğu ve bu amacını anlam oluşturarak gerçekleştirdiği söylenebilir. Anlam bir şeyin ne olduğu, nasıl olduğu ve nasıl olması gerekliliği anlatması yönüyle mitik düşüncenin konusu olmuştur. Mitik düşünce; cansız varlıklara canlı varlıkların niteliklerini, Tanrı'ya insanî nitelikleri atfederek animizm ve antropomorfizmden yararlanmış, hayret ve korku duyduğu varlıklara kutsallık atfederek dinden beslenmiştir. Ayrıca hayali olandan beslenerek kendi özüne anlam katmıştır. Buradan hareketle mitik düşüncenin, doğaüstü varlıkları konusu alması ve zaman zaman dini değerlerden beslenmesi yönüyle dinle ilişkili olduğu, hayal gücüne dayanması nedeniyle dini bir unsur olmadığı görülür.

KAYNAKÇA

Akgül, Mehmet. "Mit, Din ve Toplum İlişkisi", *Mitoloji ve Din*, ed. Remzi Duran. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, (2012): 20-43.

Amstrong Karen. *Mitlerin Kısa Tarihi*. çev. Dilek Şendil. İstanbul: Merkez Kitapçılık, 2006.

Ardzinba, Vladislav. "*Eskiçağda Anadolu Ayinleri ve Mitleri*". çev. Orhan Uravelli. Ankara: Kafdav, 2010.

Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefesi 3*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, 2007.

- Aslan, Ferhat. "Halk Bilimsel Bir Terim Olarak "Efsane" Üzerine Bazı Dikkatler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/23, (Güz/2012): 81-90
- Bahadır, Abdülkerim. *Jung ve Din*. İstanbul: İz Yay. 2010.
- Batuk Cengiz. *Mitoloji ve Tarihsellik*. İstanbul: İz Yay. 2006 .
- Bayat Fuzuli. *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam Yay. 2005.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi 1: Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Campell, Joseph. *İlkel Mitoloji*. çev: Kudret EMİROĞLU. 3. Bas. Ankara: İmge Kitabevi, 2006,
- Campell Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. çev. Sabri GÜRSES, İstanbul: Kabalcı Yay. 2000.
- Cevzici, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, 1999.
- Çaycı, Ahmet. "Kavramlar ve Tanımlar" *Mitoloji ve Din*, ed. Remzi Duran. 2-19. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2012.
- Çelebi, İlyas "Uğursuzluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/51-52. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Çetin, Özer. *Rollo May Psikolojisinde: Din ve Kişilik*. İstanbul: İz yayıncılık, 2019.
- Çınarbaş, Deniz Canel. "İslami ve İslam Öncesi İnançlar ve Psikoloji: Türkiye'de Yerel Sağaltım Yöntemleri Bağlamında Türbe ve Hoca Ziyaretleri", *Ayna Klinik Psikolojisi Dergisi* 2/1 (2015), 27-39.
- Demirci, Kürşat. "Dinler Tarihi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/53. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). "Kur'an-ı Kerim" (Erişim Tarihi 01 Mart 2020).
- Dumezil, Georges. *Kafkas Halkları Mitolojisi*. Ankara: Ayraç Yay, 2000.
- Dumezil, Georges. *Mit ve Destan I: Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*, çev. Ali Berktaç. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*. 1. Cilt. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna*, 2 Cilt. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*, çev: Sema Rıfat. 2. Bas. İstanbul: Om Yayınevi, 2001.
- Fiske, John. *Mit ve Mit Yapanlar*, çev: Utku TUĞLU, Ankara: Öteki Yayınevi, 2002.
- Frankl, Viktor E. *İnsanın Anlam Arayışı*, çev: Selçuk Budak. İstanbul: Okyanus, 2009.
- Freud, Sigmund. *Dinin Kökenleri*, çev: Selçuk BUDAK. 4. Bas. Ankara: Öteki Yay. 1999.
- Göcen, Gülüşan. *Psikoloji, Mitoloji ve Din*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık, 2018.
- Gündüz, Şinasi. *Mitoloji ile İnanç Arasında*. Samsun: Etüt Yay., 1998.
- Haddad, Yvonne. Y. *Kuran'da Din Teriminin Anlamı*, çev. Ahmet Güç, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. Bursa 2000, 9/1, 2000.
- İşnas, Seher. *Masal Türünün Çocuktaki Kavram ve Gelişimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (Cahit Arifoğlu Örneği)*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Karatay, Halit. "Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi" *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 5/3 (Yaz/2007), 463-477.
- Köse, Ali. *Freud ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Baskı, 2016.

Kumartaşlıoğlu, Satı. "Balıkesir'de Masal Anlatma Geleneği ve Masalların İşlevsel Yitirilişi Üzerine Değerlendirmeler". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/28-1 (Aralık 2012, 20. Yıl Özel), 213-30.

Kurnaz, Cemal. "Hümâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/478. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Kuşçu, Emir. *Mitoloji ve Varoluş*, Ankara: Elis Yay. 2006.

Rosenberg, Donna. *Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, çev. Koray Akten, vd. Ankara: İmge Kitapevi, 3. Baskı, 2003.

Ocak, Ahmet Y. "İslâm'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür: "İslâm Mitolojisi" Yahut İslâm İlahiyatının İhmal Edilmiş Önemli Bir Sorunsalı (Bir "mise-en-question" Denemesi)". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2009): 137-63

Özel, Ahmet. "Adak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/337-40. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

Selek, Dilek *Çocuk Edebiyatı*. İstanbul Uzaktan Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi Ön Lisans Programı Ders Kitabı.

Seyhan Ahmet E. *Hadislerde Kutsiyet Atfedilen Fenomenlerin Dini Değeri (Hacerülesved Örneği)*, İstanbul: Rağbet Yay., 2016.

Sterenber, Matthew. *Mythic Thinking in Twentieth-Century*. Britains: Palgrave Macmillan UK, 2013.

Şener, Habib. *John Locke ve David Hume: Din Felsefesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. İstanbul: Ötüken Yay., 2014.

Şimşek, Ahmet. "Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Karşılaştırmalı Türk Destanları Adlı Eserinin Tarih Eğitimi Açısından Değeri" *Erdem Dergisi* 17/49 (2007), 255-266.

Tacou, Constantin. *Din ve Fenomenoloji: Mircea Eliade'in Eserlerine Toplu Bakış*. çev. Havva Köser. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.

Turgunbayer, Caşteğin. "Türk Dünyası Destanlarında Ortak Motifler Üzerine", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 24 (2007), 93-102.

Tümer, Günay "Din", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/312-320. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

Türk Dil Kurumu (TDK). "TDK Sözlüğü".

Uslu, Zeynep Oktay. "İslam Kültüründe Bir Mitoloji Problemi Var": Ahmet Yaşar Ocak ile Söyleşi, *Toplumsal Tarih* (Temmuz 2019).